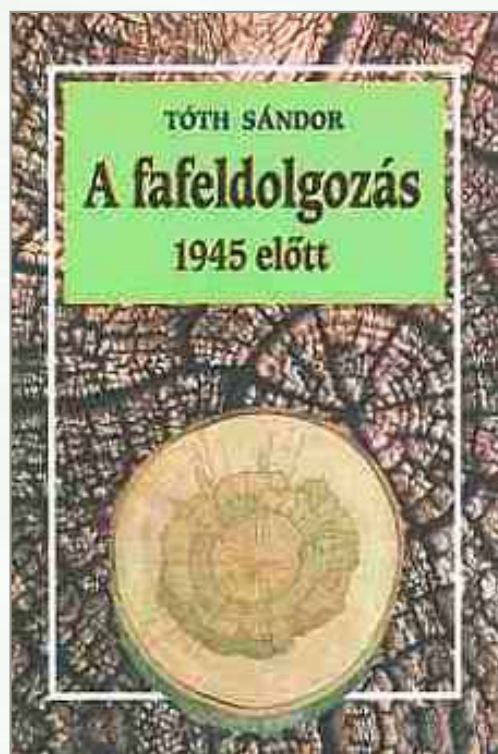

**Dr. Tóth Sándor:
Fafeldolgozás története**

ERDŐBŐL A FÁT, FÁBÓL A BÚTORT

A fafeldolgozás történetéből I.

A fa a mai napig a legfontosabb nyersanyagaink egyike, minden alkotórésze hasznosítható, feldolgozható. Megfelelő módon történő felhasználása, feldolgozása nem szennyezi környezetünket. Ésszerű gazdálkodás mellett nem kell tartani készleteink kimerülésétől.

Kevésbé ismert, hogy a fafeldolgozás, termelési értéke szerint a negyedik helyet foglalta el a századfordulós Magyarország iparában, a hazai faanyagra épülő hajlított bútork gyártásában az ország a világszínvonalat képviselte akkortájt.

A kézi munka végzésén alapuló műhelyek elviekben változatlan, bár folyamatosan tökéletesedő szerszámkészlettel dolgoztak szinte a közelmúltig. Az első gőzüzemű gépet, egy gyalugépet 1766-ban szabadalmaztatták Angliában, az első gőzgépekkel felszerelt nagyüzem Magyarországon pedig a XIX. század utolsó évtizedeiben jött létre. Mindemellett azonban, úgy tűnik, az alkalmazott technikától, technológiától függetlenül a fa még évezredekig ugyanaz marad számunkra, akár az erdőt járva, akár a munkapadon, akár a használati tárgyaink között, ami volt már ugyancsak hosszú évezredek óta: az ember egyik bensőséges barátja.

1. ábra. Tavaszi bükk erdő

A fafeldolgozás, a faipar eredete, helyszíne az erdőkhöz, az ott található fanyersanyaghoz kapcsolódott. Különösen szoros volt az összefüggés

a mindenkor rendelkezésre álló faállomány, az erdők, az erdőtulajdon és a fa-alapanyagipar, más néven az elsődleges fafeldolgozás között. Iparról általában akkor beszélhetünk, ha megvalósul az azonos terméket többször előállító gyártás - vagyis megisméltődnek az eljárások. A kézművesség és a manufaktúra után a gépesített sorozatgyártás megjelenésétől beszélhetünk gyáriparról. Ennek már a gyakorlatban kialakult, rögzített, feldolgozott, továbbfejlesztett technológiája van, s hozzáteszük, hogy az ipar saját történettel, szakirodalommal, terminológiával rendelkezik.

Jelen összeállításban az asztalosság kezdeteitől tekintjük át az egyes korszakok történetét a századfordulóig, az első, majd a második világháború befejezéséig, s röviden utalunk az azóta eltelt időszakra.

A második világháborútól a 2000. évig terjedő időszak történetével a [A fafeldolgozás története II.](#) összeállításban foglalkozunk

1. Korszakok

1.1. Sorsfordulók és korszakváltások

Az 1870-1913 közötti időszak a Habsburg Birodalom keretei között fejlődő magyar nemzetgazdaság aranykora volt. Ezt az 1867. évi kiegyezés, az Osztrák-Magyar Monarchia megalakítása alapozta meg.

A magyarországi ipari forradalom nem a nyugat-európai ipari forradalmak kései másolata, megisméltése volt, hanem sajátos fejlődési feltételek mellett ment végbe. A korszerű technika adaptációjának legfőbb kiinduló mozzanata a gőzgép alkalmazása volt. A XVIII. századi gőzgép továbbfejlesztett, annak kettős működésű változata után az olcsóbb felhasználásra alkalmas – takarékos széntüzelésű – Corliss gőzgépek a XIX. század közepén jelennek meg, s a magyar iparban már ezek a gépek terjedtek el. Ezzel állt összefüggésben, hogy a viszonylag korán meginduló hazai gőzgépgyártás technikai szintje is megfelelt a nemzetközi követelményeknek.

A XIX. század második fele a magyar ipar gyors és nem egy területen nemzetközi elismerést hozó fejlődési korszakának bizonyult. Magyarország XX. század eleji ipari fejlődését meghatározta az a tény, hogy a század végére kialakult a nemzetközi sikereket elért nagyipar - a gyáripar. Az ország később lépett a nyugat-európai értelemben vett korszerű nagyipari fejlődés útjára. E fáziseltolódás viszont egy korszerű technika megvalósulásának lehetőségét is magával hozta, emellett további sajátosság maradt a belső tőke hiánya, ami végig hatást gyakorolt az ipar szerkezetének alakulására.

A trianoni békeszerződés 93 ezer négyzetkilométerre csökkentette a korábban 282 ezer négyzetkilométernyi országot, 18,2 milliós lakosságából pedig 7,6 milliót hagyott meg. Az ország nemcsak területet és lakosságot veszített, hanem városi hálózatot, a főváros után a legjobban fejlődő városokat (Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Temesvár), bányákat, erdőket, vizeket, hegyeket, utakat, vasutakat, nyersanyagot, gazdagságot.

1. táblázat. Sorsfordulók

Kiegyezés	Kapitalista fejlődés	Iparosítás Faipar fejlesztése
I. Világháború	Területvesztés 13 hajlítottbútor-gyár a határon kívül	Iparfejlesztés az új határok között Debreceni Hajlítottbútor Gyár
II. Világháború	Államosítás	Kisipar visszafejlesztése Gyáripar fejlesztése
Rendszerváltás	Államtalanítás	Magánosítás Kis- és középvállalkozások Húzó ágazatok

Az első világháborút követően az ország területi csökkenése igen jelentős volt, ami a gazdasági életében is súlyos aránytalanságokat okozott. A korábbi vasúthálózatnak csak 38%-a került az új határok közé. 1918-ban Magyarország összes földterülete 28.233,5 ezer ha volt, összes erdőterülete 7.275,0 ezer ha, erdőszűrsége 25,8% volt. A trianoni békeszerződés következtében az ország erdőterülete 1921-ben 1.098,5 hektárra, erdőszűrsége 11,8%-ra csökkent.

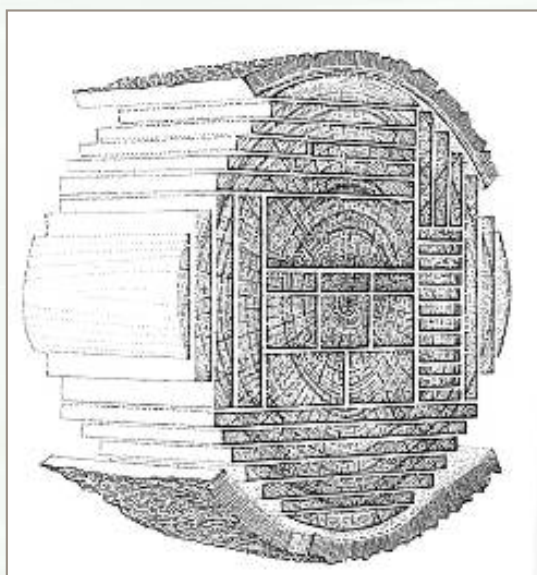
Elengedhetlenné vált a magyarányú behozatal, elsősorban a nyersanyagokból. Az új ország ércben, fémekben, fában szegény volt, és az ipari nyersanyagokból majd minden területen behozatalra szorult. A faipar számára, amelynek nyersanyagbázisát képező erdőterület legnagyobb része korábban a nemzetiségi területekre esett, a korábbi erdőterületnek csupán 16%-a állt továbbra is rendelkezésre. Itt tudnunk kell, hogy az ország ellátásához jó közelítéssel legalább 20%-nyi erdőterületre van szükség.

1.2. Faipartörténeti korszakok

A fa feldolgozása az erdőn kezdődött, a házi iparral folytatódott. Kézművesek, asztalosok, az országban letelepedett külföldi vállalkozók, iparosok műhelyeiben folyó tevékenység alkotta a fafeldolgozást. A faipar mindig is a hazai erdőkből kitermelt

faanyagra épült és szoros kapcsolata volt az ipari, technikai korszakváltásokkal.

Az ember első mesterséges szerszámai a fa megmunkálására is alkalmasak voltak. A marokkő, a kés, a fűrő már az ékhatás elvén működött. A fűrész az ókori Egyiptom vagy Mezopotámia újítása, a gyalu pedig a görögség találmánya. A természeti erőforrások hasznosítása első esetben a fűrészmalomnál történt a XIII. századi Franciaországban. A találmány nemcsak technikai jelentőségű volt, hanem ez volt a szabványosítás felé tett első forradalmi lépés is: ekkortól vált lehetővé a mérettartó, síklapokkal határolt, téglalap keresztmetszetű választék, a fűrészáru tömeggyártása. A tömegáru megjelenése csökkentette a fatermékek árát, miáltal az eddig csak kiváltságosok számára hozzáférhető szakipari termékek feltartóztathatatlanul benyomultak az egyszerű hajlékokba. Nem utolsó sorban pedig az újfajta alapanyag választék tette lehetővé egy új szakma, az asztalosság kialakulását, majd fejlődését.

2. ábra Fűrészelt fatermékek

A faipar Magyarországon a kapitalista viszonyoknak az 1848 után történt kibontakozása után fejlődött ki és legnagyobb termelési értéket a fűrészárugyártás produkálta. Ennek az alágazatnak az volt a legfőbb jellemzője, hogy az értékes természetes eredetű nyersanyagkészletek kitermelésére rövid lejáratú szerződésekkel kötődött az erdőbirtokhoz, ill. a nyersanyagforráshoz, az ipari tőke szoros kapcsolatban állt az erdőgazdálkodással. A fakitermelő-fűrészipart erdészeti iparnak (erdőiparnak) nevezték, ami az idegen nyelvterületeken a mai napig fennmaradt (Forest industries).

2. táblázat. Faipari korszakváltások

Asztalosság elkülönülése	Fűrész és gyalu használata
Gépesítés	Fűrészgépek Gőzgép Szállítható (elektromos) energia
Farost - és forgácslemezek	Gyártás és felhasználás
Elektronizálás	NC, CNC gépek használata Informatika Komputerizált irányítás

A fafeldolgozás története a következő korszakokra is felosztható:

- a kiegyezésig terjedő időszak,
- a XIX. század utolsó évtizedeitől az első világháborúig,
- az első világháborútól a másodikig terjedő időszak,
- az államosítástól a nyolcvanas évek végéig ,
- a rendszerváltástól az ezredfordulóig, majd
- az ezredforduló utáni időszak.

Az első időszak a kézműipari tevékenységgel jellemezhető, a második a kapitalista viszonyok között a gyáriparrá fejlődés jelentette, a harmadik szakaszba, az első világháború után a megváltozott országhatárok között fejlődő gyáripari fejlődés sorolható, míg a negyedik időszak a második világháború utáni államosítással kezdődően az iparosítást foglalja magában egészen a kilencvenes években bekövetkezett rendszerváltásig, privatizációig. Az ötödik a rendszerváltás utáni időszak a kilencvenes évekkel kezdődött, míg a hatodik már az európai uniós időszak lehetne az ezredforduló után.

1.3. Az erdőgazdálkodás történeti szakaszai

A faipar számára mindig is az erdők adták az alapanyagot, az erdőgazdálkodás módja hosszabb távon határozta meg a rendelkezésre álló fanyersanyagot. Az erdőgazdálkodás történetét szokás a megtelepedéstől az első világháborúig, majd az első világháború végével kezdődő korszakra felosztani. A két korszak társadalmi-gazdasági vonatkozásban egymás közvetlen folytatása, elkülönítésüket azonban az ország erdőterületében az első világháborúval beállott változás indokolja.

A második korszak felosztható:

- az első világháborútól a második végéig terjedő,
- a második világháborút követő államosítástól az 1990-es évek tulajdonváltásáig tartó,
- majd az ezt követő időszakra.

Ebben a korszakban az erdők tulajdoni viszonyaiban beállott újabb változások említendőek meg: a második világháború utáni államosítás, majd a 90-es években a az erdők részbeni magánosítása.

Az erdőgazdálkodás és részben a fafeldolgozás fontosabb jogi keretei, történeti áttekintésben:

- az 1565. évi Miksa császár-féle magyarországi erdőrendtartás, amelyben már sokszor történik említés a fűrészmalomokról,
- Mária Terézia erdőrendtartása 1769-ből, amely így szabályozott:
"Mindenki tudhattya azt, a világi életnek segedelmére mely szükséges jó, és nemcsak külön személyekre, hanem a közönséges társaságnak megmaradására nézve hasznos legyen az erdők megtartásában a nagy gondviselés, nemcsak azért, hogy a fa házépítésre, melegítésre, étel-ital főzésre és a házi sötétség mérséklésére igen jó volna,

hanem azért is, hogy fa nélkül sem só-aknák, sem pedig arany, ezüst, vas és más lágyabb vagy keményebb érczetek termelő bányák úgy szintén jeles kézi mesterségek és fábrikák nem műveltethetnek."

Ugyanezen erdőrendtartás 3. pontjában viszont az olvasható:

"Hogy peniglen más egyéb szükségéről is gondot viseljenek, mindenkor, midőn az erdőnek arra az esztendőre rendelt része ki-vágattatik, az épületre való fák ,mellyek egyenesen nőnek és nincs sok csomójok vagy ágok, mint egy mindenkori erdőnek meghagyatassanak, aza tűzre le ne vágattassanak, és keményebb fáknak nemei, mellyek a Molnároknak, Bognároknak, Asztalosoknak, képmetszőknek vagy faragóknak és más hasonló mester-embereknek alkalmassak, tűz fákal együtt le ne vágassanak, hanem az elől számlált szükségekre azokat megtartván, drágább és földes uraknak hasznosabb áron el adattassanak."

Manapság is megszívlelendő az a gondosság, melyet az uralkodónő tanúsított az erdők, a faanyag és annak takarékos felhasználása ügyében

- az 1879. évi XXXI. tc., az első modern erdőtörvényünk, amelynek nyomán 1880-ban erdőrendezési utasítás született, létrejött az államerdészeti szervezet, s aminek következtében 1881-ben az államerdészet irányítását a Pénzügyminisztériumtól a Földművelésügy vette át és az erdőtörvényt az 1898. évi XIX. tc. egészítette ki,
- az 1898. évi XIX. tc. ill. a 15 217/18989. FM. sz. végrehajtási rendelete értelmében a nem kellő szakértelemmel kezelt különböző tulajdonosok kezelésében lévő 4,3 millió kh területű erdőből a meghatározott tulajdonú erdőket és beerdősítésre kijelölt kopár területeket állami kezelésbe kellett adni. Ez az összes erdőterületnek mintegy negyedrészt érintette,
- az 1923. évi XXI. tc. az alföld fásításáról, amellyel az ország erdősültségét 7%-kal, 110 ezer ha telepítésével tervezték növelni. A nagy lendülettel megkezdődött fásítási programot a gazdasági világválság, a pénzhiány megakasztotta,
- az 1935. évi IV. tc. az erdőről és a természetvédelemről, amely csak 1938-ban lépett életbe, így ennek végrehajtására már a második világháború miatt alig kerülhetett sor,
- az 1961. évi VI. törvény az erdőkről és a vadgazdálkodásról, amely az erdők állami tulajdonára, ebből eredően az államerdészet meghatározó szerepére épült.
- Az 1996. évi LIV. (erdő)törvény az erdővédelmi és természetvédelmi feladatok mellett a tulajdonviszonyoktól függetlenül, tehát a magánerdőkre is kiterjedően határozza meg a szakszerű erdőgazdálkodás követelményeit, módját.

1867 után is eleinte az erdőbirtokosok belátására bízták erdeik kezelésének módját, sőt fenntartásuknak vagy irtásuknak az elhatározása is, bár az állami erdőkben és egyes magánuradalmakban már alkalmazták az okszerű erdőgazdálkodás módszereit. Az elkövetett hibák leginkább a pazarló erdőkitermelésben és a felújítás elmulasztásában jelentkeztek. Ebben a helyzetben született meg az 1879. évi XXXI. tc., azonban az 1898. évi XIX. tc.-el sem tudta meggátolni az erdők apadását és felaprózódását.

Ekkor, a XIX. század végén Magyarországnak és társországának, Horvátországnak összesen 9.024.659 ha erdőterülete volt. Magyarország erdőterületének 29,7%-át a tölgyesek, 51,3%-át bükk- és más lomberdők, 20,8%-át pedig fenyőerdők adták. A földművelésügyi kormányzat az erdőnek tövön, nyilvános árverésen, versenytárgyalással történő eladási rendszerét vezette be. Az erdő kitermelésével, a fa feldolgozásával járó befektetés az ún. favállalkozókra hárult. Az erdőbirtokosok közül a legtöbben azt és annyit adtak el, amennyire ajánlatot kaptak. A birtokosok az erdőből származó bevételből a felújításra jóformán semmit sem fordítottak, mert általános volt az a hit, hogy az erdő magától is felújul.

Ezen időszak alatt az országos fakitermelés bruttó értéke közel azonos szinten mozgott és évente mintegy 3,5 millió m³-t tett ki, s a piaci konjunktúrától függött. A kitermelt fatömegnek alig 15–16%-a volt az úgynevezett vastag ipari fa, a tűzifa képezte a fatömeg nagyobb részét.

Már a XIX. század közepére el is tűnt a magyar tölgyerdők igen nagy része, míg az ország tekintélyes részét alkotó bükkösök fáját csak korlátolt mértékben hasznosították. A fanyersanyag-készlet kiaknázása mindenekelőtt a kivitellel függött össze, a kitermelt fa többségében megmunkálatlan, nyers állapotban vagy alig megmunkáltan hagyta el az országot.

1918-ig a 2 millió katasztrális holdat meghaladó erdeivel az állam volt Magyarországon a legnagyobb erdőtulajdonos és mintaszerű erdőüzemeket rendezett be. A szűkebb magyarországi kincstári erdők igazgatását a földművelésügyi miniszternek alárendelt 4 erdőigazgatóság az ezekhez tartozó erdőhivatalok és erdőgondnokságok végezték. Az államerdészeti beruházásokat, ezen belül is elsősorban az erdei kisvasutak létesítését, a minisztériumi költségvetésből dotálták, a nem állami tulajdonban lévő vízmosásos, kopár és futóhomokos területek kötelező erdősítését, fásítását, ill. véderdőként fenntartását pedig segélyekkel, 20–40 évi adómentesség kieszközlésével, évi 30–50 millió facsemete díjtalan kiosztásával és jutalmakkal támogatta a miniszter, aki igyekezett megakadályozni a magánerdők üzletszerű parcellázását.

1.4. Iparfejlesztés a kiegyezés után

Magyarországon a kapitalista fejlődés, a dinamikus ipar - egyben a faipar- fejlesztésnek a feltételei valójában a kiegyezés után értek meg. Emiatt ezzel az időszakkal külön foglalkozunk.

Az 1867. évi kiegyezést követő konszolidált viszonyok kedvező feltételeket teremtettek Magyarországon a tőkebefektetések számára. Főként a (mezőgazdasági) termény-kereskedelemben felhalmozott tőke hasznos befektetését keresték, de az államkölcsönök és a vasúti kötvények csatornáin keresztül is jelentős külföldi összegek áramlottak be az országba. A múlt század utolsó két évtizedében és századunk elején gyárparunk megerősödött, fejlődött a kereskedelem, a pénzügyi hálózat és a közlekedés is. Mezőgazdaságunk monopolizálhatta a Monarchia egész piacát, az osztrák-cseh textil-, bor- és üvegipar viszont ellátta termékeivel az egész Monarchiát. Különösen a magyar könnyűipar volt nehéz helyzetben. A közös vámterületi hátrányokat a magyar kormányok különféle kedvezményekkel igyekeztek pótolni.

Már az 1870. évi LI. tc. a gyári vállalatoknak biztosított házadó

mentességet, amely a házadó után kivetett általános jövedelmi pótdóra, az országos betegápolási pótdóra és az egyéb közterhekre is kiterjedt. Iparfejlesztési és ehhez kapcsolódó törvényeink sorban:

- az 1868. évi XXXVIII. tc. nyomán jött létre a faipari szakoktatás, majd a m.kir. állami Faipari Felsőipariskola Budapesten,
- az 1881. évi XLIV. tc. az induló vagy bővülő gyárak és ipartelepek számára ingatlan kisajátítási, 15 évi adó és illetékmentességi lehetőséget biztosított,
- az 1890. évi XIII. tc. bevezette a kamatmentes állami hitelek folyósítását és az állami szubvenció rendszerét,
- az 1899. évi XLIL. iparfejlesztési tc. tovább szélesítette az ipar támogatását,
- az 1907. évi III. tc. és 55 800/1907. KM végrehajtási rendelete új alapokra helyezte az iparpártolási politikát, felhatalmazást adott a kormánynak az osztrák verseny által fenyegetett iparágak támogatására, elrendelte a közületek iparcikkszükségletének a hazai ipar termékeivel való ellátását. 1913 végéig ez alapján az állam 233 új és 464 régi gyárnak 43 millió korona értékben folyósított iparfejlesztési támogatást.

6. ábra. A 100.000 literes magyar hordó az 1878. évi Párizsi Világkiállításon

A kiegyezés után a legnagyobb "gründolási láz" idején 170 ipari részvénytársaság és néhány száz magánvállalat működött, munkásaiknak száma nem haladta meg a 100 ezer főt. A századvégen már 2.700 ipari üzemet

írtak össze 300 ezer munkással és 1,5 milliárd korona termelési értékkel. Még rohamosabb volt a következő évtized fejlődése: a (világ)háború előtt 5.500 üzem működött 600 ezer munkással és 3.3 milliárd korona termelési értékkel. A kor kezdetén 9 ezer lőerőnyi gépet alkalmaztak az iparban, a kor végén már százszor annyit: kerekén 900 ezret. Az ország nemzeti jövedelme háromszorosára nőtt, a növekedés évi átlaga 2,5%, világviszonylatban is jelentős: jelzi, hogy Magyarország ebben az időszakban elmaradt agrárországból gyorsan fejlődő agrár-ipari orszaggá változott.

Az állam iparfejlesztő tevékenysége a faiparban a kisüzemeknek csak egy részét érintette, részükre 1899–1909 között összesen 1,1 millió korona pénz- és gépsegélyt jutott. A fűrészárut, dongát, parkettát, hajlított fabútort, botot, kocsit, stb. előállító kisüzemek nem kaptak segélyt. Az állam törekedett a nagyszámú asztalos kisiparos szervezetekbe tömörítésére. 1911-ben 32 ilyen faipari szervezetet működött, amelyek 5 millió korona értékű forgalmat értek el.

A támogatások hatására a hazai gyáripar termelése az első

világháború előtti másfél évtizedben megkétszereződött, csökkent az ország gazdasági szerkezetének egyoldalúsága. A (nagy) ipari fejlődés élén továbbra is az élelmiszeriparok állottak, majd ezt követte a vas-, acél-, gépipar, és a fűrészáru gyártása. Mindezek mellett Magyarország Nyugat-Európához viszonyítva iparilag elmaradott országnak számított. Az élelmiszeriparok termelési értéke (1898-ban) az egész gyáriparnak 42,2%-át képezte. Kiemelésre érdemes itt, hogy a faipar – s ezen belül is elsősorban a fűrészáru gyártása – a negyedik helyet foglalta el az ország iparában.

7.ábra A vasútvonalak hossza

A hazai ipar pártolása, gőzgép adaptációja mellett az ipari fejlődést elősegítő tényezők közül a

vasúthálózat, valamint a hitel- és

általában pénzüzetek bővülése mindenképpen megemlíthető. 1848-ban még csak 36 hitelintézet működött az országban, ezek száma 1913-ra már közel hatezer lett. A tőkeállomány pedig az 1900. évi századforduló elejének 833 millió korona összegéről közel 2,6 milliárdra emelkedett, a bankok betét- és folyószámla-állománya pedig mintegy ötszörösére nőtt meg. Ismert, hogy 1846-ban egyetlen vasútvonalunk volt: ez a 35 km-es váci vonal. 1867-ben a vasútvonalak hossza 2.285 km, ami 1913-ra 22.284 km-re emelkedett.

Folytatás

 Lap elejére

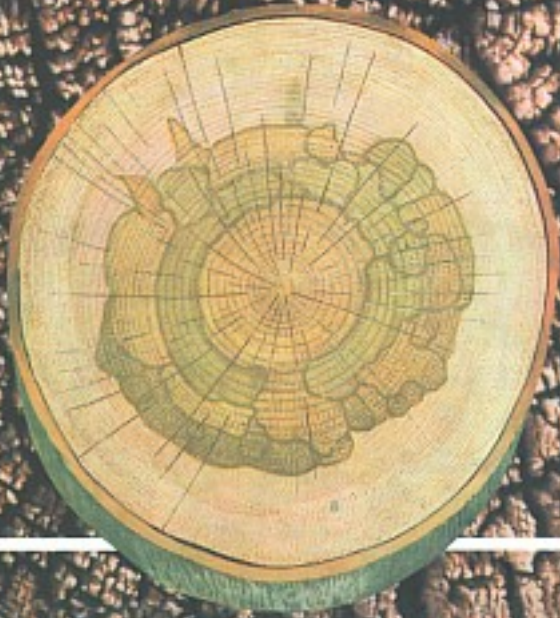
 PRINT

Your browser does not support inline frames or is currently configured not to display inline frames.

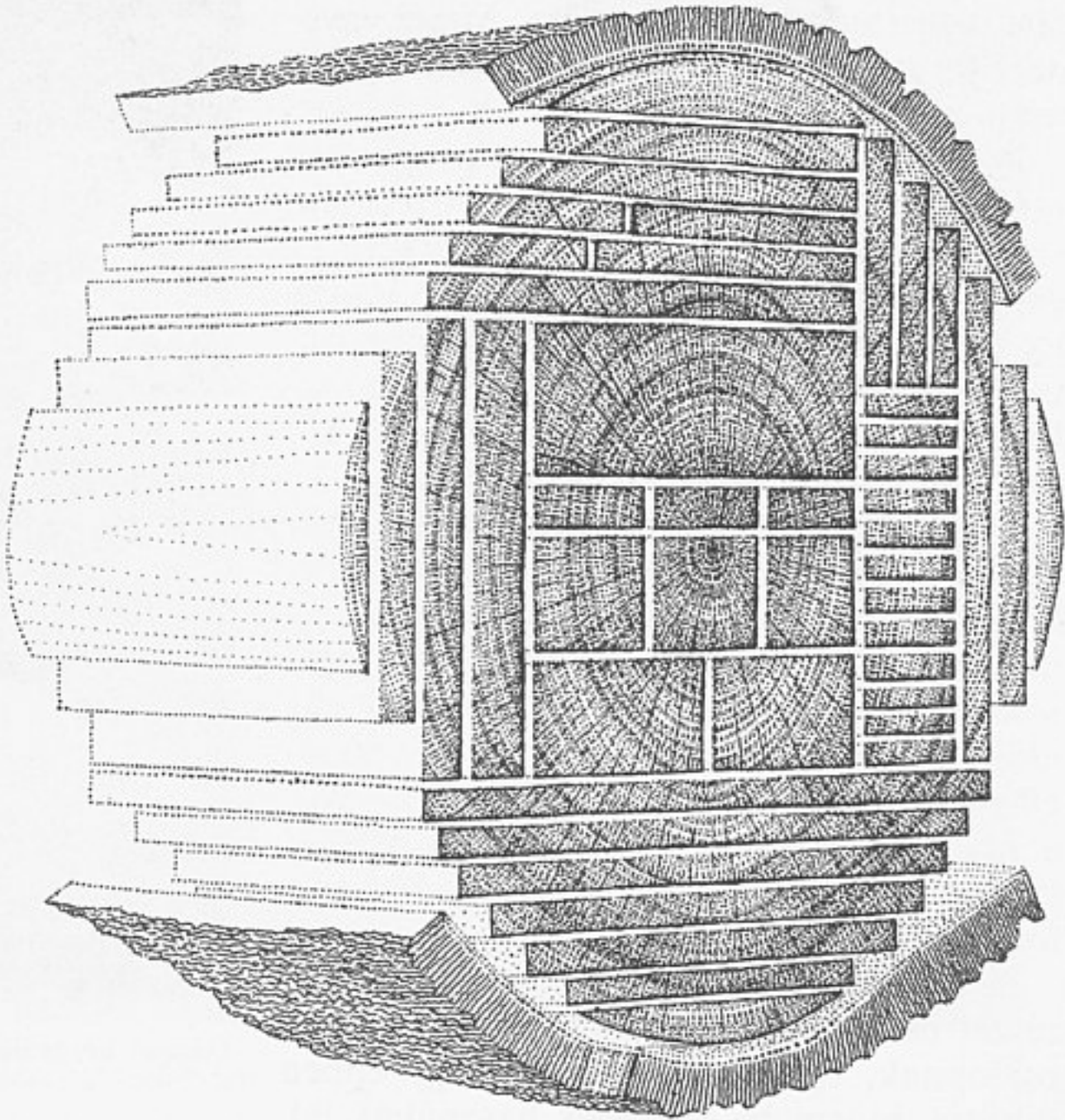
A MTESZ SCI-TECH weblapokhoz elsősorban Internet Explorer, vagy Mozilla Firefox böngésző használata javasolt.
Optimális monitor felbontás: 1280 x 1024 - Minimális monitor felbontás: 1024 x 768

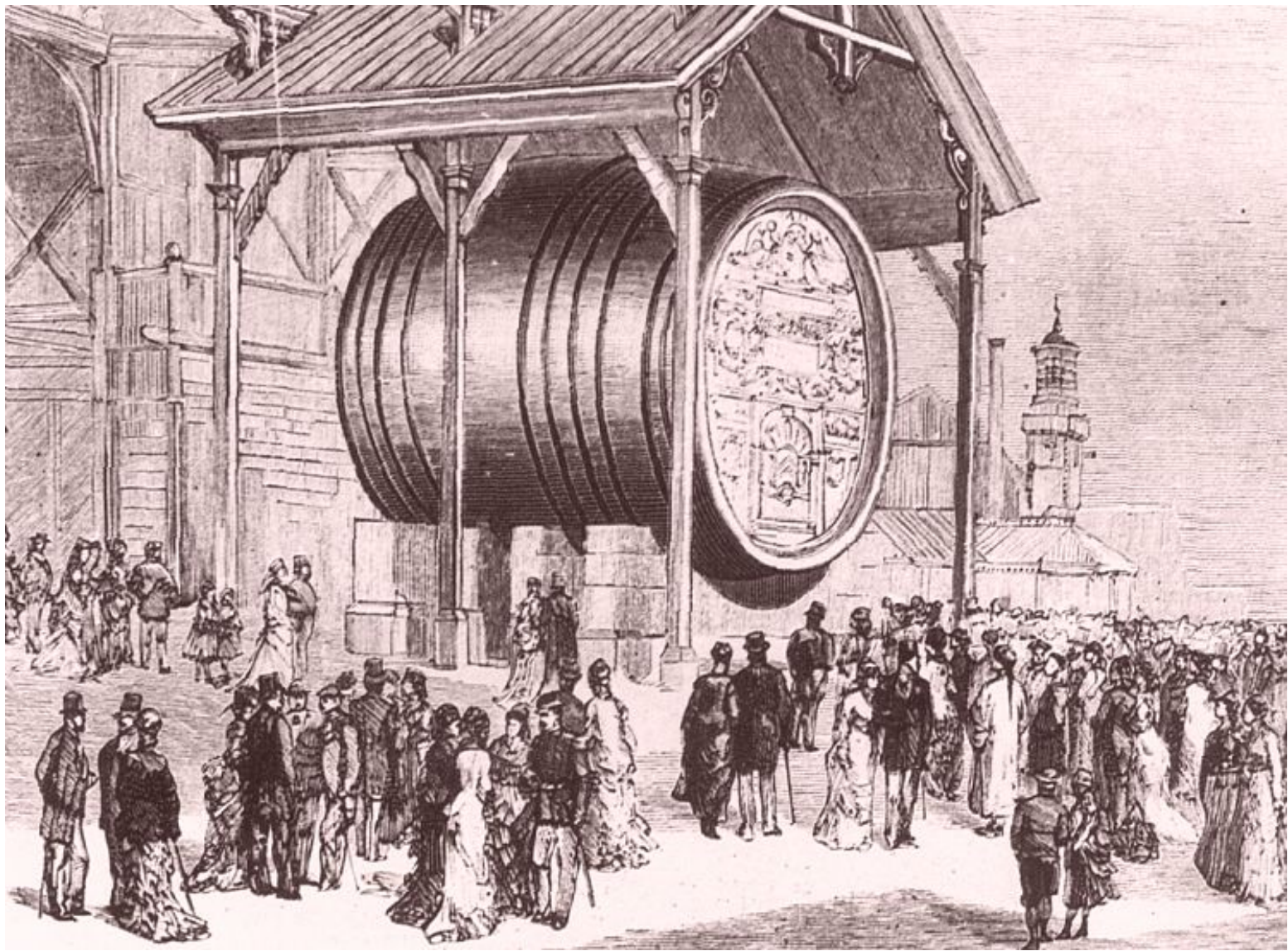
TÓTH SÁNDOR

A fafeldolgozás 1945 előtt

A vasútvonalak hossza km-ben Magyarországon 1846 és 1913 között

